

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

ПОВРЕМЕНИ СПИС ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

Уређује

А. БЕЛИЋ

уз сарадњу

Алексића др Радомира (Београд), Вуковића др Јована (Сарајево), Коларића др Рудолфа (Љубљана), Копског Блажа (Скопље), Павловића др Милевоја (Нови Сад), Сиљановића др Михаила (Београд), Томаковића др Васа (Скопље), Хрстић др Мајла (Загреб)

XXIV Књ.

БЕОГРАД
1959—1960

SLOVEN. IN KAJK. PURGA – PURGA

Po vsej srednji Prlekiji, t.j. srednjem delu Slovenskih goric je znan apelativ *pūrga*; pomeni nekako del vasi med cerkvijo, župniščem, šolo in morebiti občinsko hišo, nekak vaški trg z najvažnejšimi posloplji ob njem. Tako pravijo v Juršincih in pri Tomažu: *grēm f pūrgo*. Sosedne vasi Male Nedelje ob Ščavnici (Kokoriči, Žihlava i dr.) pa rabijo besedo *pūrga* že kot šaljivo lastno ime za Malo Nedeljo: *tan gōr je pa Pūrga* = Mala Nedelja (stoji na hribu). Samo kot lastno ime se rabi *Purga* dvakrat v Beli Krajini: v nekdanji občini Adlešiči je združena vas *Purga – Pobrežje* (KLDB, str. 121; tam se bere tudi: „Zgodovinska znamenitost kraja je grad Pobrežje. Prvič se omenja 1539 kot last Lenkovičev iz Like; vendar je grad veliko starejši...“). V nekdanji občini Stari trg pa se del vasi Predgrad imenuje „*Purga* (grad in hiše do cerkve)“, gl. KLDB, str. 139. Za nobeno teh belokranjskih imen mi ni znana akcentska kvaliteta in kvantiteta; mesto akcenta je v obeh primerih na *-u-*, kakor v prleški *pūrgl*. KLDB omenja na str. 271 v nekdanji občini Sv. Jurij pod Kumom še zaselek *Purgarija* in dostavlja: „Na hribčku, zvanem „Na gradcu“ je stal grad, ki je služil za posloplje valpetstva in za zaporo kmetov“. Starih zgodovinskih zapisov za slovenske Purgе in Purgarijo nimam. Težko, da se bodo kaj prida stari tudi kdaj našli.

Prav tako najdemo na vsem hrvaško kajkavskem ozemlju krajevna imena *Purga*. Rječnik JAZU XII, 686, pravi dobesedno: „PURGA, f. a) mjesno ime u sjevernoj Hrvatskoj, kod Lepoglave, Lobora, Bednje, Severina, Bosiljeva i dr. Od njem. Burg jer su tu to nekoć, u feudalno vrijeme, bili gradići, varošice. Od XVI vijeka. *Purgu, ku derže... Travnik, ki je ovde u purge... Tri sela u žup. varaždinskoj i dva zaseoka u žup. modruško-riječkoj... b) i m e Gledam Purgu i Kordića*“.

VI. Mažuranić, Prinos za hrv. pravnopovjesni rječnik navaja s. v. *Purga* po Rječniku ista imena; na str. 109 pa navaja dodatno

k Rječniku: „*burg*, m. ili *burga*, f. srednjolat. *burgum castrum, castellum*. *Požgaše ognjem burge* (Turci oko Modruše) 1493.“

Tudi iz hrvatskih primerov se vidi, da se je *purga* ali *burga* ali celo *burg* rabilo kot apelativ; ali se še rabi in v katerem pomenu, kakor n. pr. vzhodnoslovensko *pūr̃ga*, v imenovanih slovarjih ne morem najti. Vendar se pa iz Mažuraničevega primera vidi, da se je apelativ *purga* (*burga*, *burg*) rabil že v 15. stoletju (1493).

Iz izpeljanke *purgar*, ki jo Rječnik XII, 686–687, navaja že za 14. stoletje (Dubrovnik 1388: ... *purgaromъ novobrdscēmъ*), za 15. stol. pa pogosto, moremo sklepati, da je tudi podstava *purga* starejša, kakor bi mogli misliti na osnovi imena *Purga* iz 16. stol. Isto moremo sklepati tudi iz vzhodnoštajerske slovenske oblike *pūr̃ga*, ki s svojim *-ū- < -u-* kaže, da je morala biti sprejeta pred 15. stoletjem, t.j. pred prehodom *-l- > -u-*, torej še pred prihodom Turkov na Balkan in pred začetkom njihovih napadov na hrvatsko in slovensko ozemlje.

Kaj je beseda natančno pomenila?

Rječnik XII, s. v. *Purga* pravi, da je *purga* od nem. *Burg*, ker so to nekoč v fevdalnih časih bili „gradiči, varošice“. Za hrvatske in belokranjske *Purge* bi to moglo držati. V Beli Krajini so pri obeh *Purgah* bili do zadnje vojne gradovi še ohranjeni. Vendar pa je zlasti pri vasi Predgrad očitno, da ne gre v imenu *Purga* za sam grad, marveč za del vasi, ki obsega „grad in hiše do cerkve“ (gl. gori). To se skoraj popolnoma ujema s pomenom, ki ga ima apelativ *pūr̃ga* v srednji Prlekiji. Samo da v Prlekiji nikjer, kjer je beseda živa, nisem mogel zaslediti gradu, ne pri Tomažu, ne v Juršincih ne pri Mali Nedelji. V pasu, kjer je beseda kot apelativ posebno v rabi, nikdar ni bilo nobenega gradu. Vsi gradovi so ali so bili ob robu tega ozemlja: Dornava, Velika Nedelja, Ormož, Ljutomer, Branek, Negova. Iz tega sklepam, da beseda tukaj prvotno ni pomenila gradu v navadnem smislu, marveč strelske dvorce ali gradiče. Hrv. besedo *purgarija* razlaga Rječnik JAZU XII, 687, takole: „skup *purgara*, zatim zemljište, koje drže i obrađuju *purgari*, ili selo, [koje je na takvu zemljištu niklo. Od XVI. vijeka.“ Beseda *Purgarija* je na Hrvatskem tudi krajevno ime: „mjesno ime u okičkom distriktu“ (Rječnik XII, 687)... „*Purgarija*, selo u županiji zagrebačkoj“ (Rječnik, *ibid.*). Za slovensko ime *Purgarija* po Kumom pa je iz KLDB (gl. gori) videti, da je na hribčku „Na gradcu“ nekaj stal grad in da je *Purgarija* naselje na grajskem svetu. Po sporočilu Dr. L. Legiše se v okolici Devina (severozah. od Trsta) imenuje prostor med ozidjem n gradom Devinom *burk*; tu stoje hiše in razna druga poslopja.

Ker je v srednji Prlekiji beseda *pūr̃ga* najbolj znana prav v pasu, kjer so od 13. stoletja dalje za obrambo proti ponovnim madžarskim napadom postavljali strelske dvorce (to dokazujejo še danes imena naselij v tem delu), se je ime *purga/pūr̃ga* moglo pritakniti prav tem dvorcem. Taki dvorci so kasneje, v dobi turških napadov, mogli kajpada služiti tudi za obrambne tabore proti Turkom. Tako so n. pr. pri Mali Nedelji v turški dobi cerkev obdali z močnim taborskim ozidjem (KLDB, 385). Zato je razumljivo, da se Malonedeljčani še danes smatrajo za nekaj boljšega in da jih zato okoličani zbadajo s *pūrgari* in z imenom *Pūr̃ga* namesto Mala Nedelja. Tudi hrvaške *purge* so bili le „gradiči“, in „varošice“.

Zakaj je beseda *purga* postala femininum z ženskim obrazilom *-a*, ko je sicer na slovenskem ozemlju v nemških krajevnih imenih *-burg* postal in do danes ostal maskulinum brez obrazila? Tako se n. pr. za slovenizirano obliko Maribor (v dobi ilirizma) ljudska oblika glasi, zlasti v Prlekiji, *Mārpruk-ga* m (celo z metatezo—*purc* >—*pruk*) za nekdanje nemško *Marcburc(h)* „obmejni grad“ (Kos, Gradivo V, 506); tudi ljudska oblika *Mārperk* je znana. Obe pa sta moškega spola. — Prav tako je moškega spola: *Rajhenburg* (ob Savi) za stari *Richenburch* (Kos, Gradivo V, 529). Sicer je pa v mnogih sestavljenih imenih z *-burg* tako na vsem nemškem kot na slovenskem ozemlju *-burg* prešlo v *-berg* (po redukciji nepoudarjenega vokala v zadnjem zlogu) in tako sovvalo z imeni, sestavljenimi z *-berg*; da naštejemo samo nekatera taka imena s slovenskega ozemlja: Za *Limberg* pri Moravčah na Gorenjskem beremo: *Lenburch* (Kos, Gradivo V, 501), za *Pliberk* na Koroškem: *Pleiburch*, *Pliburch*, *Plibvrch* (Kos, Gradivo V, 525), za *Kunšperk*: *Chvnegesburch*, *Chunegesperch* (Kos, Gradivo 496/7, za (Spodnji) Dravberg: *Thraberhc*, *Traberc*, *Traburch* (Kos, Gradivo V, 456), za *Falkenberg* (pri Turjaku na Dolenjskem): *Valchenberch*, *Valchenburch* (Kos, Gradivo V, 460), za *Verberg* (pri Beljaku): *Wardenburch*, *Werdenburch*, *Werdenberch* (Kos, Grad. V, 556), za *Štatenberk* ali *Statenberg* (sev. —zapad. od Celja): *Staetenburch*, *Statenberc* (Kos, Grad. V, 542) itd. Za sosednje hrvaško ozemlje nimam gradiva, bo pa verjetno isto.

Da je strelskih dvorcev ali gradičev, *purg* ob strateško važnih prehodih bilo več, nam dokazuje sistem takih obrambnih postojank po srednjem delu Prlekije med Dravo pod Ptujem in Muro od Radgone do Ljutomera v 13. stoletju (gl. M. Kos, Zgodovina Slovencev, 1955, str. 250). V 13. stoletju so torej prleški Slovenci morali prevzeti *-burg* in ga preobraziti v *purga* in tudi takrat že v *pūr̃ga*, ker

je zakon prehoda $u > \ddot{u}$ še deloval, medtem ko bi za drugo polovico 14. stoletja to že malo težko trdili (zaradi $-t- > -u-$). — O sistemu nekakšnih gradičev moremo očitno govoriti tudi v Hrvatskem Zagorju, kjer so *Purge* pri Lepoglavi, Loboru in Bednji tudi vse blizu skupaj. Podobno moremo to trditi o *Purgah* na levem (belokranjskem) bregu Kolpe in o hrvaških *Purgah* pri Severinu (na desnem bregu Kolpe) in Bosiljevu (vzhodno od Severina). Ali so hrvatske *purge* prvotno bile tudi namenjene za obrambo proti Madžarom, ne vem. Iz te ali one stare *purge* pa je kasneje lahko zrasel tudi pravi grad; to bi utegnilo veljati za *Purgo* — *Pobrežje* v Beli Krajini.

Purge bi potemtakem spočetka pomenile obrambne, strelske dvorce, gradiče. Tudi zemljo, na kateri so stali, in naselja okoli njih so začeli imenovati *purga* — *Purga*. En sam gradič ali strelski dvorec se je imenoval z latiniziranim imenom *burgum* (gl. Du Cange, Glossarium, s. v. *Burgus*, *Burgum*), ker jih je pa podsod bilo več, so se v latinski množini imenovali n. pl. *burga* (gen. pl. *burgorum*). Iz nom. plur. neutrum *burga* je postal v prleških in kajkavskih govorih nom. sing. femininum, kakor *nevra* v teh govorih zelo pogosto postajajo feminina, prav zaradi nom. in akuz. plur. na *-a*, n. pr. *jābuka -e ž*, *vūha -e ž* itd. Kajkavsko obliko *burga* f. navaja, kot smo že gori navedli, VI. Mažuranič, *Prinos*) za 15. stoletje.

R. Kolarič